

عوامل موثر بر رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان Effective factors on risk taking behaviors of adolescences

تاریخ پذیرش: ۸/۳/۸۹

تاریخ دریافت: ۲۸/۹/۸۸

Received: 2009/12/19

Accepted: 2010/05/29

Nikmanesh Z. PhD[✉], Khosravi Z. PhD,
Kiamanesh A. R. PhD, Banijamali Sh. S. PhD,
Kazemi Y. PhD

زهرا نیکمنش[✉]، زهره خسروی^۱،
علی رضا کیامنش^۲، شکوه السادات بنی جمالی^۳، یحیی کاظمی^۳

Abstract

Introduction: Risk-taking behaviors are verified as behaviors that are correlated to some unpleasant consequences and adolescence is an important period for beginning of risk-taking behaviors. Adolescents have tendency to risk-taking situations and there are major extending social harms in Iran. This study was performed to determine the order of priority for risk-taking behavior predicting factors in adolescents and to help making more precise decisions in order to decrease risk-taking behaviors and also to assess the role of sex in effect of mentioned factors.

Method: This correlation study was performed on 316 students selected by cluster and purposeful sampling in Zahedan in year 2004-2005. Data gathering tools consisted of risk-taking behavior, family function, self-control and attachment researcher-made questionnaires. Data were analyzed using correlation tests and stepwise regression by SPSS 15.5.

Results: The entrance order of variables in adolescents' risk-taking behavior predicting model was "control against freedom", "self-control", "control with convincing method by parents" and "resolving family problems by convincing method". The entrance order of variables in adolescents' risk-taking behavior predicting model was different in girls and boys.

Conclusion: Control with convincing method by parents and developing self-control are of most important measures suggested in order to reduce adolescents' risk-taking behaviors.

Keywords: Risk-Taking Behavior, Family Function, Self-Control, Attachment

چکیده

مقدمه: رفتارهای مخاطره آمیز را به عنوان رفتارهایی که با بعضی از نتایج نامطلوب همبسته هستند تعریف می کنند و نوجوانی دوره مهمی برای شروع رفتارهای مخاطره آمیز است. نوجوانان به موقعیت های مخاطره ای تمایل دارند و در ایران آسیب های اجتماعی عمده و در حال گسترشی وجود دارد. این مطالعه با هدف بررسی ترتیب اولویت عوامل موثر بر رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان و کمک به دقت تصمیم گیری های مربوط به کاهش رفتارهای مخاطره آمیز و همچنین بررسی نقش جنسیت در تاثیر عوامل مذکور انجام شد.

روش: این مطالعه از نوع همبستگی با استفاده از روش های نمونه گیری خوشه ای و هدفمند روی ۳۱۶ دانش آموز شهر زاهدان در سال ۸۴-۱۳۸۳ انجام شد. ابزار گردآوری داده ها پرسش نامه های پژوهشگر ساخته رفتارهای مخاطره آمیز، عملکرد خانواده، ساخت خانواده، خویشن داری و سبک دلبستگی بود. داده ها پس از جمع آوری با نرم افزار SPSS 15.5 و با آزمون های همبستگی و رگرسیون گام به گام تحلیل شد.

یافته ها: ترتیب ورود متغیرها به الگوی پیش بینی رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان "کنترل در مقابل آزادی"، "خویشن داری"، "کنترل به شیوه متقاعدسازی" و "حل اختلاف اعضای خانواده به شیوه متقاعدسازی" بود. ترتیب ورود متغیرها به الگوی پیش بینی رفتارهای مخاطره آمیز در دختران و پسران متفاوت بود.

نتیجه گیری: کنترل به شیوه متقاعدسازی توسط والدین و تقویت خویشن داری از مهم ترین اقداماتی است که برای کاهش رفتارهای مخاطره آمیز نوجوانان پیشنهاد می شود.

کلیدواژه ها: رفتار مخاطره آمیز، عملکرد خانواده، خویشن داری، دلبستگی

[✉] **Corresponding Author:** Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences & Psychology, Sistan & Baluchestan University, Zahedan, Iran
Email: zahrnikmanesh@yahoo.com

[✉] گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
^۱ گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه الزهراء (س)، تهران، ایران
^۲ گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تربیت معلم، تهران، ایران
^۳ گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

مقدمه

معمولا رفتارهای مخاطره‌آمیز را به‌عنوان رفتارهایی که با بعضی از نتایج نامطلوب همبسته هستند، تعریف می‌کنند [۱]. نوجوانی دوره مهمی برای شروع رفتارهای مخاطره‌آمیز است. نوجوانان به‌دلیل خودمحمور بودن، دریافت صحیحی از نتایج مخاطره‌آمیز ندارند [۱]. آنان به کشف موقعیت‌های مخاطره‌ای تمایل دارند و این امر ظرفیت آنها را برای زندگی کوتاه و مرگ، بالا برده است [۲]. دوره نوجوانی با افزایش احتمال خطر برای شروع مصرف دارو و رشد اعتیاد همراه است [۳، ۴، ۵، ۶]. بنابراین، این دوره در زمینه رفتارهای مخاطره‌آمیز اهمیت فراوانی دارد.

مطالعات پیمایشی متعددی به بررسی نوع رفتارهای مخاطره‌آمیز در نوجوانان پرداخته‌اند و برخی از این رفتارها از قبیل استفاده از مواد مخدر، نوشیدن الکل، رفتارهای ناهنجار جنسی، درگیری‌های فیزیکی و خشونت، ناسلامت، بزه، شکست تحصیلی، مشکلات عاطفی و رفتارهای مربوط به رژیم غذایی شدید [۷، ۸] را فهرست کرده‌اند. در ایالات متحده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی، بیشترین رفتارهای مخاطره‌آمیز، به‌ترتیب مصرف الکل ۶۵/۵٪، مصرف سیگار ۶۴٪، رابطه جنسی ۴۸/۵٪ مصرف حشیش ۳۳٪ و دعوی فیزیکی ۳۰٪ بوده است [۹]. رفتارهای ضداجتماعی نیز با رابطه جنسی مخاطره‌آمیز همبسته بوده است [۱۰].

هرچند انگیزه رفتارهای مخاطره‌آمیز مختلف، متفاوت است اما این انگیزه‌ها در فرهنگ‌های مختلف مشابه است [۱۱]. در بررسی علل رفتارهای مخاطره‌آمیز، شماری از مطالعات به بررسی ارتباط رفتارهای مخاطره‌آمیز با عملکرد و ساخت خانواده پرداخته‌اند. هریس و همکاران [۱۲] عملکرد خانواده را روابط والدین و نوجوان، آزادی در مقابل کنترل و گرمی در مقابل سردی تعریف کرده‌اند. مطابق نظر ساگر [۱۳] و هافمن [۱۴]، ساخت خانواده، در ابعاد دووالدی در مقابل تک‌والدی، صلبی یا غیرصلبی بودن و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره‌آمیز تعریف شده است. در خصوص این متغیرها، فرگاسون و همکاران [۱۵] مطرح می‌کند که مشکلات خانوادگی از جمله بی‌ثباتی خانواده با رفتارهای مخاطره‌آمیز در مدرسه و خارج از مدرسه ارتباط دارد. روابط ضعیف نوجوان با والدین، بخشی از همبستگی رفتارهای جنسی مخاطره‌آمیز و رفتارهای ضداجتماعی را تبیین می‌کند [۱۰].

مارکهام [۱۶]، به عامل پیوستگی بین اعضا خانواده به‌عنوان عامل محیطی در مقابل رفتارهای مخاطره‌آمیز اشاره کرده است. نظریه دیگری که در تبیین رفتارهای مخاطره‌آمیز و شیوع آن ارایه شده است، نظریه خویشتن‌داری است. گاتفردسون و هائیرشی [۱۷] برای خویشتن‌داری پایین شش ویژگی تکانشی بودن، عملکرد به وظایف ساده، جستجوی مخاطره، فیزیکی بودن در مقابل ذهنی بودن، خودخواهی و عصبیت در نظر می‌گیرند. این

نظریه رفتار انسان را برانگیخته شده به‌وسیله علایق می‌داند که منعکس‌کننده نیاز به کسب لذت و اجتناب از درد است [۱۸]. وقوع هرگونه رفتار مخاطره‌آمیز و انحرافی با ویژگی خویشتن‌داری پایین مرتبط شده است [۱۷]. در دوره نوجوانی خویشتن‌داری ضعیفی در فرد وجود دارد [۱۹] که مدیریت ناکافی والدین می‌تواند منجر به این خویشتن‌داری پایین شده باشد [۲۰]. این مسئله گستره‌ای از تحقیقات را به خود اختصاص داده است که در آنها به ارتباط رفتارهای نامشروع جنسی و خویشتن‌داری، تاثیر آموزش خویشتن‌داری بر کاهش دستگیری مجدد زندانیان [۲۱]، همچنین به ارتباط خویشتن‌داری با رفتارهای بزهکارانه از جمله دزدی، نوشیدن الکل و عدم موفقیت پرداخته شده است [۲۲].

نظریه دیگری که به تبیین رفتارهای مخاطره‌آمیز و بزه در نوجوانان پرداخته است، نظریه دلبستگی است. دلبستگی، پیوند موثر پرده‌ومی است که به‌وسیله تمایل به جستجو و حفظ نزدیکی به یک شخص، به‌ویژه در هنگام استرس، مشخص می‌شود. ایندورث و همکارانش سه سبک دلبستگی ایمن، اضطرابی و دوسوگرا را معرفی کردند. براساس این نظریه، دلبستگی پایه رشد و تحول کودک را فراهم می‌کند و مدل کارکرد درونی ساخته‌شده براساس تجارب دلبستگی اولیه کودک به مراقبش، زیربنای عاطفی و شناختی را فراهم می‌کند که تا بزرگسالی ادامه می‌یابد [۱۳]. فقدان دلبستگی ایمن منجر به اختلال سلوک، اضطراب، مشکل شخصیت مرزی، پرخاشگری اجتماعی، اعتیاد و شکست تحصیلی و همچنین، موجب نقص در مهارت‌های اجتماعی، خویشتن‌داری ناکافی، توجه، تمرکز، مهارت‌های حل مساله و سازگاری می‌شود [۲۴].

برخی از مطالعات در جد، کانجر [۲۵] به تفاوت رفتارهای مخاطره‌آمیز در دو جنس اشاره کرده‌اند. هرچند رفتارهای مخاطره‌آمیز در بین مردان بیشتر بوده است، زنان نیز در این زمینه فاصله کمی با مردان دارند و در بعضی از زمینه‌های عاطفی و اجتماعی از مردان پیشی گرفته‌اند [۲۶]. بنابراین در هر یک از این پژوهش‌ها به جنبه‌ای از رفتارهای انحرافی پرداخته‌اند. حال آن که با توجه به پیچیدگی و گستردگی رفتارهای انحرافی، روش‌های روانی و اجتماعی بر تعامل عوامل اجتماعی، روان‌شناختی در ایجاد مسایل نوجوانی تاکید دارند [۲۷]. مثلا، تاکید شده است که برای شناختن رفتارهای جنسی مخاطره‌آمیز باید به تعامل پیچیده‌ای از زمینه ارتباطی، موقعیت و ویژگی‌های فردی توجه کرد [۲۸]. همچنین بویر و بیرنس [۲۶] در پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان فرصت، درک نتایج و چندین دلیل عقلانی را موثر می‌دانند. در این راستا، مدل تحولی آسیب‌شناسی، مشکلات بالینی را در یک فرآیند پویا و چندبعدی بررسی می‌کند و سعی دارد با توجه به ترکیب عوامل مخاطره‌آمیز

دل‌بستگی نایمن و رفتارهای مخاطره‌آمیز اجرا شده بود. براساس آن مطالعه کیفی، سؤال‌ها و محورهایی برای پرسش‌نامه‌های محقق ساخته تهیه شد و محور بعضی از پرسش‌نامه‌های موجود مانند دل‌بستگی، نامناسب شناخته شد. پرسش‌نامه‌های این پژوهش، در محورهای فوق و با سؤال‌هایی در طیف لیکرت تنظیم شد. سپس روایی محتوایی و صوری، به کمک متخصصین به دست آمد و متن کامل پرسش‌نامه‌ها روی تعدادی از دانش‌آموزان دبیرستانی اجرا شد و مشکلات احتمالی سئوالات رفع شد. نهایتاً با اجرا روی نمونه‌ای کوچک، اعتبار و روایی هر یک از ۷ پرسش‌نامه به دست آمد. بررسی اعتبار پرسش‌نامه‌ها به دو روش آزمون مجدد و روش همبستگی درونی (آلفای کرونباخ) انجام شد. با اجرای پرسش‌نامه روی ۶۰ نفر دانش‌آموز مشابه گروه نمونه، همبستگی بین آزمون اولیه و آزمون مجدد در تمام پرسش‌نامه‌ها بین ۰/۸۰ تا ۰/۹۹ و در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار بود. در روش آزمون مجدد برای بی‌نام‌بودن پرسش‌نامه‌ها از پاسخ‌دهنده‌ها خواسته شد برای خود یک نام مستعار انتخاب کنند و آن را جایی یادداشت کنند تا برای مراجعه‌های بعدی به خاطر بسپارند. در اعتباریابی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از روش همبستگی درونی و ۶۰ نفر آزمودنی، ضریب آلفای کرونباخ پرسش‌نامه‌های عملکرد خانواده، کنترل در مقابل آزادی با ۱۰ آیتم ۰/۷۴، پذیرش و گرمی در مقابل طرد و سردی با ۱۰ آیتم ۰/۸۶، متقاعدسازی در مقابل مجبورسازی با ۵ آیتم ۰/۶۸، شیوه حل اختلاف اعضای خانواده با ۱۰ آیتم ۰/۶۸، خویش‌داری با ۲۱ آیتم ۰/۸۰ و سبک دل‌بستگی نایمن با ۱۳ آیتم ۰/۶۵ به دست آمد. مولفه‌های هر یک از این پرسش‌نامه‌ها در قسمت توصیف متغیرها آمده است. پرسش‌نامه‌ها به صورت بی‌نام تکمیل شد.

در این پژوهش متغیر، ملاک رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان است که با توجه تعاریف DSM IV دربرگیرنده رفتارهای مصرف سیگار، مواد مخدر، الکل، رفتارهای نامشروع جنسی، خشونت، و خودکشی بوده است. متغیرهای پیش‌بین عبارتند از عملکرد خانواده که بر مبنای نظر هریس و همکاران شامل متغیرهای کنترل در مقابل آزادی (در زمینه آگاهی و کنترل والدین در ارتباط با دوستان، ارتباط با فامیل و رفت‌وآمد) پذیرش و گرمی در مقابل طرد و سردی (منظور ارتباط صمیمی و همراه با پذیرش والدین با نوجوان یا برعکس است) و متقاعدسازی در مقابل مجبورسازی (منظور استفاده از شیوه گفتگوی منطقی و استدلال برای حل مشکلات والدین و نوجوان، یا در مقابل استفاده از زور و اجبار است). همچنین متغیرهای شیوه حل اختلاف اعضای خانواده (منظور استفاده از شیوه گفتگوی منطقی و استدلال برای حل مشکلات سایر اعضای خانواده با یکدیگر، یا در مقابل استفاده از زور و اجبار است)، خویش‌داری (منظور غیرتکانشی بودن، عملکرد به وظایف پیچیده، عدم جستجوی

به بررسی روابط پیچیده‌تر موثر بر آسیب‌های روانی و روش‌های پیشگیری از آن بپردازد.

در ایران با آسیب‌های اجتماعی عمده و در حال گسترش روبه‌رو هستیم [۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲]. مثلاً پژوهشی در تهران نشان می‌دهد که ۲۷/۷٪ پسران ۱۵ تا ۱۸ سال دارای سابقه تجربه جنسی بوده‌اند که حداقل ۲۸٪ این تجربه‌ها مخاطره‌آمیز بوده است [۳۳]. این درحالی‌است که در تبیین رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان پژوهشی با فرآیند ترکیبی که ترتیب ورود عوامل به الگوی پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز را مشخص کند، مشاهده نشده است. با توجه به مدل تحولی آسیب‌شناسی و به دلیل محدودیت منابع و محدودیت زمان، باید انتخاب مجموعه‌ای از این روش‌ها، براساس شدت و اولویت آنها انجام گیرد و روش‌هایی ترجیح داده شوند که کارایی بیشتری داشته‌اند. پس لازم به نظر می‌رسد که به بررسی ترتیب و شدت عوامل موثر بر رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان پرداخته شود.

هدف این پژوهش بررسی تاثیر عوامل مربوط به عملکرد خانواده، ساخت خانواده، خویش‌داری و سبک دل‌بستگی بر پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان بوده است. همچنین نقش جنسیت در این پیش‌بینی بررسی شده است.

روش

روش پژوهش همبستگی است که برای پیش‌بینی و بررسی روابط بین متغیرها به کار می‌رود. از رگرسیون چندمتغیره یا چندگانه برای تعیین همبستگی بین متغیر ملاک و ترکیبی از دو یا چند متغیر پیش‌بین [۳۴]، استفاده شده است.

جامعه آماری دانش‌آموزان شهر زاهدان در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ بودند و از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی هدفمند [۳۴] استفاده شد. بدین صورت که ابتدا به طور هدفمند، مدارس پسرانه و دخترانه واقع در مناطق محروم و برخوردار مشخص شد. سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، نیمی از گروه نمونه از مدارس واقع در مناطق محروم و نیمی دیگر از مدارس مناطق برخوردار انتخاب شد (با این تاکید که نیمی از خوشه‌ها از مدارس پسرانه و نیمی دیگر از مدارس دخترانه باشند). همچنین خوشه‌ها از هر سه پایه تحصیلی دبیرستان و رشته‌های تحصیلی متفاوت انتخاب شدند. حجم گروه نمونه با استفاده از فرمول، ۳۱۶ نفر به دست آمد.

ابزارهای پژوهش براساس یک مطالعه کیفی تهیه و تنظیم شدند که روی ۱۰ آزمودنی دارای رفتار مخاطره‌آمیز و ۱۰ نفر فاقد رفتار مخاطره‌آمیز در محورهای ویژگی‌های فردی، عملکرد خانواده (با مقیاس‌های کنترل در مقابل آزادی و گرمی در مقابل سردی)، ساخت خانواده (با مقیاس‌های زندگی با دو والد یا تک‌والدی و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره‌آمیز)، خویش‌داری و سبک

مخاطره، ذهنی‌بودن در مقابل فیزیکی‌بودن، دگرخواهی و عدم عصبيت) و دلبيستگي نايمن اشاره به سبک‌های دلبيستگي اضطرابی و دوسوگرا دارد. منظور از ساخت خانواده نیز خانواده دووالدی یا تک‌والدی و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره‌آمیز است.

یافته‌ها

میانگین سن نمونه‌های پژوهش $16/14 \pm 2/0$ سال بود (جدول ۱). نتایج بررسی همبستگی متغیرهای مورد پژوهش با رفتارهای مخاطره‌آمیز در جدول ۲ آمده است. متغیر درگیری مادر در رفتارهای مخاطره‌آمیز، $r = 0/04$ ، همبستگی معنی‌داری را با رفتارهای مخاطره‌آمیز نشان نداد ($p \geq 0/05$).

جدول ۱) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه

متغیر	تعداد	تعداد نسبی
	مطلق	نسبی
جنسیت	دختر	۴۸/۷
	پسر	۵۱/۳
تحصیلات	سال ۱	۲۸/۹
	سال ۲	۳۶/۵
	سال ۳	۳۴/۶
رشته تحصیلی	عمومی (اول)	۲۸/۸
	تجربی	۱۹/۳
	ریاضی	۱۲
	انسانی	۲۲/۸
کار و دانش	۱۷/۱	۵۴

جدول ۲) ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

↓متغیر ←	دلبيستگي نايمن	شيوه حل اختلاف	شيوه کنترل	پذيرش و گرمي	آزادي	خويشتن-داری	تک والدي يا دو والدي	درگيري پدر
رفتار مخاطره‌آمیز	0/18**	-0/33**	-0/31**	-0/32**	0/47**	-0/44**	0/11*	0/21**
درگیری پدر	0/11*	-0/15**	-0/16**	-0/17**	0/20**	-0/18**	0/53**	۱
تک‌والدی یا دووالدی	0/09	-0/11*	-0/09*	-0/07	0/09	-0/10	۱	۱
خويشتن‌داری	-0/24**	0/25**	0/25**	0/37**	-0/52**	۱	۱	۱
آزادی	0/27**	-0/37**	-0/32**	-0/45**	۱	۱	۱	۱
پذيرش و گرمي	-0/28**	0/68**	0/50**	۱	۱	۱	۱	۱
شيوه کنترل	-0/32**	0/45**	۱	۱	۱	۱	۱	۱
شيوه حل اختلاف	0/02**	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

* $p < 0/05$; ** $p < 0/01$

جدول ۳) خلاصه الگوی رگرسیون گام‌به‌گام مربوط به متغیرها (متغیر پیش‌بینی شونده: رفتارهای مخاطره‌آمیز $1/6 = \text{Durbin}$)

گام‌های تحلیل رگرسیون	متغیرهای وارد شده	R^2 تغییر	R^2 تعدیل‌شده	β استاندارد شده	F تغییر	Sig.
۱	آزادی	0/22	0/22	0/47	91/5 (314,1)	0/0001
۲	آزادی	0/05	0/27	0/34	59/9 (313,2)	0/0001
	+ خويشتن‌داری					
۳	آزادی	0/02	0/29	0/30	44/3 (312,3)	0/002
	+ خويشتن‌داری					
	+ شيوه کنترل					
۴	آزادی	0/01	0/30	0/27	34/5 (311,4)	0/02
	+ خويشتن‌داری					
	+ شيوه کنترل					
	+ شيوه حل اختلاف			-0/11		

گام اول تحلیل رگرسیون، متغیر کنترل در مقابل آزادی، به‌تنهایی $0/22$ از تغییرات مربوط به رفتارهای مخاطره‌آمیز را تبیین

برای تعیین سهم هر یک از متغیرها در پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز از روش تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شد. در

نتایج مربوط به دختران نشان داد که برای دختران، ترتیب ورود متغیرها به الگوی پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز، متفاوت با ترتیب و نوع متغیرهای وارد شده در الگوی مربوط به پسران بود. برای دختران تنها دو متغیر وارد معادله رگرسیون شده‌اند و خویشن‌داری در اولین گام وارد الگوی پیش‌بینی شده بود که به‌تنهایی ۰/۰۹ از تغییرات رفتارهای مخاطره‌آمیز دختران را تبیین کرد. در گام دوم متغیر کنترل به شیوه متقاعدسازی وارد الگو می‌شود که به همراه متغیر قبلی ۰/۱۲ از تغییرات رفتارهای مخاطره‌آمیز دختران را تبیین می‌کند (جدول ۴).

بحث

در بررسی متغیر عملکرد خانواده یافته‌ها نشان داد که کنترل و نظارت به شیوه متقاعدسازی و روابط گرم در خانواده، پیش‌بینی‌کننده کاهش رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان و به‌ویژه پسران است. بنابراین به‌نظر می‌رسد برای پسران و دختران عامل کنترل در جوی گرم و صمیمی به‌همراه روش‌های متقاعدکننده و آگاهی‌دهنده، مانع رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوان است. در مقابل، آزادی به معنی عدم نظارت و جو سرد و روش‌های مجبورکننده پیش‌بینی‌کننده افزایش رفتارهای مخاطره‌آمیز است. اما دلیل رابطه بیشتر این متغیر در پیش‌بینی رفتار مخاطره‌آمیز پسران را می‌توان به ویژگی‌های فرهنگی نسبت داد. یعنی این‌که شرایط فرهنگی و تربیتی کنترل بیشتری را برای دختران و آزادی بیشتری را برای پسران مجاز می‌داند. مطالعات در بررسی تفاوت‌های نقش جنسیت، اشاره به اهمیت این موضوع داشته‌اند و این‌که در فرهنگ‌های متفاوت در چگونگی برخورد با دختران و پسران تفاوت‌های ظریفی وجود دارد که بر اجتماعی‌شدن و رفتارهای مختلف آنان موثر است [۳۵]. مثلاً گزارش شده است که والدین رفتار دخترانشان را بیشتر از پسران کنترل می‌کنند [۳۶]. بنابراین، یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار در ایجاد و شدت رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان کنترل و شیوه کنترل است. محدودکردن آزادی نوجوانان با روش‌های منطقی و استدلال و نه مبتنی بر استبداد و تحکم، موجب رشد مولفه‌های سازگاری روانی و اجتماعی نوجوان می‌شود و در پیشگیری از رفتارهای مخاطره‌آمیز نقش مهمی دارد، همان‌طور که در پژوهش‌های مربوط به عملکرد خانواده و شیوه‌های فرزندپروری [۳۷، ۳۵] به این مهم توجه داده‌اند.

در بررسی اهمیت ساخت خانواده در رفتارهای مخاطره‌آمیز، یافته‌ها اهمیت حضور و نقش پدر را به‌عنوان الگوی مناسب در پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز دختران و پسران نشان داد و همچنین نتایج نشان داد سهم این متغیرها برای پسران بیشتر است. بنابراین می‌توان استنباط کرد که پسران به احتمال بیشتری

می‌کند. در گام دوم متغیر خویشن‌داری به الگوی پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان اضافه می‌شود و به‌همراه متغیر قبلی، ۰/۲۷ از تغییرات را تبیین می‌کند. در گام سوم، کنترل به شیوه متقاعدسازی وارد الگو می‌شود و به‌همراه دو متغیر قبلی، ۰/۲۹ از تغییرات را تبیین می‌کند. در گام چهارم با اضافه‌شدن شیوه حل اختلاف اعضای خانواده (متقاعدسازی در مقابل مجبورسازی) به الگوی پیش‌بینی، سهم تبیین تغییرات رفتارهای مخاطره‌آمیز توسط این چهار متغیر به ۰/۳۰ می‌رسد (جدول ۳).

با توجه به ضریب‌های استاندارد بتا (β)، ضریب هر یک از این چهار متغیر در معادله پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز به‌صورت زیر است:

$$Z_{۲۴} - ۰/۲۷Z_{۲۷} = \text{پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز } Z \\ \text{شیوه حل } ۰/۱۱Z - \text{شیوه کنترل والدین } ۰/۱۲Z - \text{خویشن‌داری} \\ \text{اختلاف}$$

سهم هر یک از متغیرها در پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز به‌تفکیک جنسیت بررسی شد که نتایج نشان داد ترتیب ورود متغیرها به الگوی پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز برای پسران در گام اول و دوم مشابه با نتایج کلی بود. اما در گام سوم متفاوت با نتایج کلی، به جای متغیر شیوه کنترل، متغیر شیوه حل اختلاف اعضای خانواده وارد شده بود. در مجموع سه متغیر ۰/۳۶ از تغییرات رفتارهای مخاطره‌آمیز پسران را تبیین کردند.

جدول ۴) خلاصه جدول رگرسیون به‌تفکیک جنسیت (متغیر پیش‌بینی‌شونده: رفتارهای مخاطره‌آمیز)

متغیر پیش‌بین	جنسیت	R	R ^۲ تعدیل‌شده	F
آزادی	دختر	۰/۲**	۰/۰۳۵	۶/۵**
	پسر	۰/۵**	۰/۲۶	۵۷/۷۳**
پذیرش و گرمی	دختر	-۰/۱۸*	۰/۰۲۶	۵/۰۵*
	پسر	-۰/۴**	۰/۱۵۴	۳۰/۲۲**
شیوه کنترل	دختر	-۰/۲۲**	۰/۰۴۳	۷/۸**
	پسر	-۰/۲۹**	۰/۰۸	۱۵/۰۴**
شیوه حل اختلاف	دختر	-۰/۱۹**	۰/۰۳	۵/۵*
	پسر	-۰/۴۸**	۰/۲۲۵	۴۷/۶۶**
دووالدی و تک‌والدی	دختر	۰/۰۵	۰/۰۰	۰/۳۶
	پسر	۰/۱۴۲*	۰/۰۱۴	۳/۲۷
درگیری پدر	دختر	۰/۰۴۵	۰/۰۰	۰/۳۱
	پسر	۰/۲۳**	۰/۰۴۹	۹/۳**
خویشن‌داری	دختر	-۰/۳۱**	۰/۰۹	۱۵/۹۳**
	پسر	-۰/۴۷**	۰/۲۲	۴۵/۷۲**
دل‌بستگی نایمن	دختر	۰/۱۴*	۰/۰۱۲	۲/۸
	پسر	۰/۱۶*	۰/۰۱۹	۴/۰۹*

* $p < ۰/۰۵$ ** $p < ۰/۰۱$

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش از مدل تحولی تبعیت می‌کند، مبنی بر این که در بررسی و فهم علل آسیب‌ها بهتر است به ترکیبی از عوامل و روابط توجه شود تا در پیشگیری و درمان گامی موثرتری برداشته شود. برای کاهش رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان لازم است کنترل و نظارت به‌همراه شیوه متقاعدسازی بر رفتار والدین حاکم باشد. یعنی والدین در هر زمانی از رفتار نوجوان آگاه باشند، رفتار انحرافی آنها را تشخیص دهند و سپس با روش‌های متقاعدسازی از جمله گفتگو و آگاه‌سازی و روابط گرم و توأم با پذیرش، با نوجوان برخورد شود. کنترل و نظارت والدین و محدودکردن آزادی مکمل یکدیگر باشند، زیرا در تقویت خویشنداری و کاهش رفتارهای مخاطره‌آمیز، سهم به‌سزایی دارد. نقش ساخت خانواده (تک‌والدی و یا دووالدی و درگیری والدین در رفتارهای مخاطره‌آمیز) در این پژوهش، می‌تواند تحت تاثیر عوامل دیگر قرار گرفته باشد.

تشکر و قدردانی: از دانش‌آموزان و اولیا و مدیران و مشاوران مدرسی که در اجرای این پژوهش همکاری داشته‌اند و نیز از خانم نرگس جعفری سپاس‌گزاری می‌شود.

منابع

- 1- Boyer TW. The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Dev Rev.* 2006;26(3):291-345.
- 2- Stoiber K, Good B. Risk and resilience factors linked to problem behavior among urban, culturally diverse adolescents. *Sch Psychol Rev.* 1995;27(3):380-97.
- 3- Stansfield KH, Kirstein CL. Neurochemical effects of cocaine in adolescence compared to adulthood. *Dev Brain Res.* 2005;159(2):119-25.
- 4- Tapert SF, Aarons AG, Sedlar GR, Sandra AB. Adolescent substance use and sexual risk-taking behavior. *J Adolesc Health.* 2001;28(7):181-4.
- 5- Valois R, Mckeown E, Garrison Z, Vincent L. Correlates of aggressive and violent behaviors among public high school adolescent. *J Adolesc Health.* 1995;16:26-34.
- 6- Plant M. Risk-takers: Alcohol, drugs, sex and youth. UK: Routledge; 1992.
- 7- Bruce D, Dart M. Youth risk-behavior survey. Lancaster: County Health; 1991.
- 8- Bakken R, Winter M. Family characteristics and sexual risk behaviors among black men in the United States. *Perspect Sex Reprod Health.* 2002;34(5):252-7.
- 9- Michael K, Ben-Zur H. Risk-taking among adolescents: Associations with social and affective factors. *J Adolesc.* 2007;30(1):17-31.
- 10- Ramrakha S, Bell ML, Paul C, Dickson N, Moffitt TE, Caspi A. Childhood behavior problems linked to sexual risk taking in young adulthood: A birth cohort study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2007;46(10):1272-9.
- 11- Kloep M, Guney N, Cok F, Simsek OF. Motives for risk-taking in adolescence: A cross-cultural study. *J*

از نقش پدر به‌عنوان الگو، اثر می‌پذیرند و همانندسازی می‌کنند. به‌نظر می‌رسد این موضوع نیاز به مطالعه بیشتری دارد. اگرچه شماری از مطالعات از جمله ساگر [۱۳]، کانجر [۲۵]، حمیدی و همکاران [۳۸] و درویزه [۳۹] به تاثیر منفی از هم‌پاشیدگی و طلاق، اختلافات خانوادگی و ناکارآمدی خانواده بر دختران پرداخته‌اند. اما این مطالعات متمرکز بر دختران بوده است و بر تفاوت در هر دو جنس نپرداخته است، بنابراین نمی‌توان با توجه به نتایج آنها استنباطی درباره نتایج حاضر داشت.

نتایج همچنین نشان داد که یکی از عوامل پیش‌بینی‌کننده رفتارهای مخاطره‌آمیز در نوجوانان عامل خویشنداری است. این یافته از نظریه خویشنداری گاتفردسون و هابیرشی [۱۳] حمایت می‌کند که بسیاری از اعمال متمایل به انحراف را تظاهرات خویشنداری پایین مطرح می‌کنند و این که افراد دارای این ویژگی، سطح بالایی از رفتارهای مخاطره‌آمیز را در هر دوره‌ای از زندگی نشان می‌دهند.

یافته‌ها همچنین نشان داد که خویشنداری در گام اول، وارد الگوی پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز دختران شده است، در حالی که در مورد پسران بعد از متغیر "کنترل در گام دوم" وارد الگو شده است. این تفاوت‌ها را نیز می‌توان به تفاوت‌های فرهنگی ارتباط داد. از آنجایی که در نظریه خویشنداری، کنترل و نظارت با خویشنداری ارتباط دارد و کنترل موجب تقویت خویشنداری می‌شود، می‌توان دلیل تقدم خویشنداری در پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز دختران به عامل فرهنگی کنترل بیشتر بر دختران نسبت داد.

نتایج مربوط به رابطه سبک دلبستگی ناایمن با رفتارهای مخاطره‌آمیز، با نتایج شماری از پژوهش‌ها هماهنگ است. در این رابطه مطالعاتی به بررسی ارتباط دلبستگی نوجوان با سازگاری روان‌شناختی پرداخته‌اند و مطرح کرده‌اند که دلبستگی ناایمن با شکل‌های متعدد ناسازگاری در ارتباط است [۴۰، ۴۱، ۴۲].

با استفاده از روش پژوهش همبستگی نتیجه‌گیری علی ممکن نیست، هرچند به‌کارگیری از رگرسیون در این پژوهش تا حدی این مشکل را برطرف می‌کند، اما همچنان ملاحظه‌های اخلاقی مانع استفاده از روش‌های تجربی در این‌گونه موضوعات است. ترک تحصیل یا احتمالاً اخراج دانش‌آموزان دارای رفتارهای پرخطر شدید از مدارس، باعث شده است که نتیجه‌گیری در این پژوهش براساس نمونه‌های دارای رفتارهای خفیف مخاطره‌آمیز انجام گیرد. طولانی بودن پرسش‌نامه‌ها و اجرای آن در یک زمان واحد خصوصاً هنگام اعتباریابی از مشکلات دیگر این پژوهش بود که برای کاهش آن از پاسخ‌دهندگان خواسته شد، در نیمه پرسش‌نامه، دست از کار بکشند و با صرف شیرینی از آنها پذیرایی شد.

- effects of traits across sexual situations and relationship contexts. *J Pers Soc Psychol.* 2010;98(2):319-41.
- 29- Seddigh Sarvestani R. Contamination risk factors in Iranian adolescents and young people towards drug use. *Soc Sci J.* 2003;11(2):101-18. [Persian]
- 30- Serajzadeh H. Survey research studies on the prevalence of drug abuse and addiction. Tehran; Proceedings of the National Conference of Social Damage, 2002. [Persian]
- 31- Raghbi M. Investigate the epidemiology of suicide attempts and successful suicide in Sistan and Baluchestan. *Edu Sci Psychol.* 2002;1(3):217-9. [Persian]
- 32- Hosayni R. A look at crime statistics in Iran. Tehran; Proceedings of the National Conference of Social Damage, 2002. [Persian]
- 33- Mohammad K, Khalaj Abadi Farahani F, Mohammadi MR, Alikhani S, Zare M, Ramezani Tehrani F, et al. Sexual risk-taking behaviors among boys aged 15-18 years in Tehran. *J Adolesc Health.* 2007;41(4):407-14.
- 34- Gal M, Burg V, Gal J. Quantitative and qualitative research methods in psychology and education. Nasr H, translator. Tehran: Samt Publication; 2004. [Persian]
- 35- Huebner AJ, Howell LW. Examining the relationship between adolescent sexual risk-taking and perception of monitoring communication and parenting styles. *J Adolesc Health.* 2003;33(2):71-8.
- 36- Benjamin D. Parental alienation in light of attachment theory: Consideration of the broader implication for child development, clinical practice and forensic process. *J Child.* 2004;1(4):46-9.
- 37- Rodgers KB. Parenting processes related to sexual risk-taking behaviors of adolescent males and females. *J Marriage Fam.* 1999;61:99-109.
- 38- Hamidi F, Afrooz G, Kiyamanesh A, Tabataba'ei H. Construction of runaway girls and effectiveness of family therapy and family support in changing its therapy. *J Psychol.* 2004;8(2):114-7. [Persian]
- 39- Darvizeh Z. Relationship between maternal empathy and behavioral disorders in high school student's girl. 2003;1(3):29-58. [Persian]
- 40- Besharat MA, Ahmadi AA. Relationship between attachment style and personal problems. *Andishe Raftar J.* 2003;8(4):74-6. [Persian]
- 41- Pakdaman S. Investigate the relationship between community attachment and separation [dissertation]. Tehran: University of Tehran; 2001. [Persian]
- 42- Rostami A. Study of adolescent attachment to parents and peers in the Iranian society and its relationship with social adjustment components [dissertation]. Tehran: University of Tehran; 2002. [Persian]
- Adolesc. 2009;32(1):135-51.
- 12- Harris KM, Duncan G, Boisjoly J. Evaluating the role of noting to lose attitudes on risky behavior in adolescence. *Soc Forces.* 2002;80(3):1005-39.
- 13- Sugar M. Female adolescent development. 2nd ed. New York: Brunner-Mazel Publication; 1993.
- 14- Hoffman JP. The community context of family structure and adolescent drug use. *J Marriage Fam.* 2002;64(2):314-30.
- 15- Fergusson D, Swain-Campbell N, Horwood J. How dose childhood economic disadvantage lead to crime? *J Child Psychol Psychiatry.* 2004;45(5):956-66.
- 16- Markham MA. Impact of family connectedness on sexual risk-taking behavior among urban youth attending alternative high schools. United States; The 13th Annual Meeting of APHA, 2002. Available from: http://www.apha.confex.com/apha/130am/techprogram/paper_48306.html
- 17- Gottfredson M, Hirschi T. A general theory of crime. Stanford: Stanford University Press; 1990.
- 18- Winfree T, Bernat F. Social learning, self-control and substance by eighth grade students: A tale of two cities. *J Drug.* 1998;28(2):539-59.
- 19- Andrews D. Understanding adolescent problem behavior. *Fam Life Educ.* 2006;2(1):75-88. Available from: www.hec.onio.state.edu/famlife/bulletin/volume.2/bull21a.htm
- 20- Dollar KM. Impact of self-control training on reoffense rates of rural county jail inmates. *J Fam Violence.* 2001;5(8):45-9.
- 21- Love SR. Illicit sexual behaviors: A test of Self-control theory. *Deviant Behav.* 2006;27(5):505-36.
- 22- Kirkpatrick LA. Attachment, evolution and the psychology of religion. Canada: Guilford Press; 2005.
- 23- Kagan R. Rebuilding attachment with traumatized children: Healing from losses, violence, abuse and neglect. London: Haworth Maltreatment and Trauma Press; 2004.
- 24- Santrock JW. Adolescence. New York: McGraw-Hill; 2005. Available from: <http://www.Mhhe.com/santrockalo>.
- 25- Conger JJW. Contemporary issues in adolescent development. New York: Harper and Row; 1975.
- 26- Boyer TW, Byrnes JP. Adolescent risk-taking: Integrating personal, cognitive and social aspects of judgment. *J Appl Dev Psychol.* 2009;30(1):23-33.
- 27- Abdollahi M. Damage and social processes in Iran. Tehran; Proceedings of the National Conference of Social Damage, 2002. [Persian]
- 28- Cooper ML. Toward a person, situation model of sexual risk-taking behaviors: Illuminating the conditional